

دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر
فصلنامه‌ی علمی فضای جغرافیایی

سال بیست و یکم، شماره‌ی ۷۵
پاییز ۱۴۰۰، صفحات ۳۸-۱۹

DOI:10.52547/GeoSpa.21.3.19

هادی سعیدی^۱
* یوسف قنبری^۲
احمد تقدیسی^۳
حمید برقی^۴

نقش بازارچه‌های موقت مرزی در بهبود زیست‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی (استان کردستان)

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۵/۰۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۲/۲۱

چکیده

نوشتار حاضر درصدد است اثرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی و کالبدی بازارچه‌های موقت مرزی را قبل و بعد از احداث این بازارچه‌ها در سکونتگاه‌های مرزی استان کردستان بررسی و تبیین نماید. در این راستا از روش تحقیق کمی بهره گرفته شده است. داده‌ها به دو روش کتابخانه‌ای و میدانی (توزیع ۳۹۰ پرسشنامه برای ۳۹۰ خانوار) گردآوری شده‌اند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS، آزمون آماری ویلکاکسون، آزمون میانگین، رگرسیون، نقطه نظرات اساتید، مدیران اجرایی، دستاوردهای پژوهش و مشاهدات میدانی استفاده شده است. با استناد به آماره Z (-۷/۱۰) که در سطح خطای کوچک‌تر از (۰/۰۱) معنی دار است، روشن می‌شود که تفاوت محسوسی میان زیست‌پذیری در دو زمان قبل و بعد از احداث بازارچه‌های مرزی وجود دارد. یافته‌های پژوهش همچنین نشان می‌دهد که میانگین رتبه زیست‌پذیری بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۴۷/۶۵ درصد) بیش‌تر از میانگین رتبه زیست‌پذیری قبل از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۲۸/۳۰ درصد) است. بدین ترتیب شاخص‌هایی چون

۱- دکتری جغرافیا و برنامه ریزی دانشگاه اصفهان.

* ۲- گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. (نویسنده مسئول).

E-mail: y.ghanbari@geo.ui.ac.ir

۳- گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

۴- گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

درآمد، تثبیت جمعیت، امنیت مرزی، مشارکت، سرمایه‌ی اجتماعی، بهداشت محیط، نوسازی و تا حدودی مقاوم-سازی مسکن روستایی بهبود پیدا کرده است. سرانجام بازارچه‌های موقت مرزی در منطقه سبب کاهش ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی نواحی مرزی استان کردستان و بهبود زیست‌پذیری این منطقه شده است.

کلید واژه‌ها: بازارچه‌های موقت مرزی، تنوع معیشتی، زیست‌پذیری، استان کردستان.

مقدمه

سکونتگاه زیست‌پذیر را به‌عنوان مکانی مناسب برای کار و زندگی تعریف نموده‌اند (Khorasani & Rezvani, 2013: 21). موضوع اساسی برای ارزیابی جامع کیفیت زیست‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی، انتخاب شاخص‌های مناسب است (Zhangmao, 2009: 2). محققان برای این مهم و بر اساس سه اصل رقابت‌پذیری، قابلیت اندازه‌گیری و پویایی، شش شاخص کالبدی، فرهنگی، اجتماعی، بهداشتی، اقتصادی و زیست‌محیطی را برای زیست‌پذیری پیشنهاد داده‌اند (Tyce and Rebecca, 2016: 3-4; Zhangmao, 2009: 2; Xuerong, 2007: 2). مسائلی از قبیل چگونگی بنا نهادن یک روستای زیست‌پذیر و معیارهای چنین روستاهایی از جمله موضوعات مهم و آکادمیک در مطالعات روستایی است (Zhangmao, 2009: 1) به‌طور کلی سکه زیست‌پذیری، دو روی معیشت و پایداری بوم-شناختی دارد (Cedar Hill Municipality, 2008: 5). بدین ترتیب یکی از ابعاد زیست‌پذیری، معیشت پایدار است. یکی از گزینه‌های افزایش پایداری معیشت روستایی، تنوع معیشتی^۵ است. تنوع معیشتی یک استراتژی کاربردی برای مقابله با تنش‌های اقتصادی و زیست‌محیطی و ابزاری جهت کاهش فقر است (Gautam & Anderson, 2017: 1). یکی از گزینه‌های متنوع‌سازی معیشت روستایی در سکونتگاه‌های مرزی مبادلات مرزی است. مبادلات مرزی منبع درآمد، خوداشتغالی و تهیه کالاهای مصرفی ارزان برای روستاییان است (Habtamu et al., 2016: 151). همچنین ابزار مهمی برای افزایش فرصت‌های شغلی (WB, 2007: 13; Yacob and Catley, 2010: 12)، کاهش فقر (Ministry of Trade and Industry in Rwanda, 2013: 8)، تامین معیشت مردم (Mahmoud, 2010: 2)، افزایش پس‌انداز، مشوق سایر فعالیت‌ها (Winston Set, 2009: 34) و نقش‌آفرینی بانوان است (Habtamu et al., 2016: 162). این پدیده در برخی از کشورهای درحال‌توسعه از جمله عراق، افغانستان، سوریه، آذربایجان، ترکیه و کشورهای آفریقایی نیز بخش مهمی از فعالیت‌های اقتصادی مرزنشینان را به دنبال داشته و در ایران نیز یکی از شیوه‌های عینی اعتلای معیشت مرزنشینان است که از طریق فعالیت‌هایی چون تخلیه، بارگیری و حمل کالا سبب ایجاد فرصت‌های شغلی متنوع و کاهش مهاجرت در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان‌های مرزی شده است. همچنان که اشاره شد، این پدیده باعث تحولات زیادی در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، فرهنگی و

بهداشتی شده است. هدف از انجام این تحقیق بررسی دو پرسش ۱- آیا این پدیده به‌عنوان فعالیت غالب نواحی مورد مطالعه سبب تغییر در شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی و کالبدی شده است؟ ۲- آیا این تغییرات سبب بهبود زیست‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی شده است؟

مبانی نظری

زیست‌پذیری

زیست‌پذیری^۶ مفهومی کلیست که با تعدادی از مفاهیم و اصلاحات دیگر مانند پایداری، کیفیت مکان و اجتماع سالم در ارتباط است (Khorasani & Rezvani, 2013: 2). نظریه زیست‌پذیری اولین بار بر مبنای کار آبراهام مازلو^۷ (۱۹۴۵)، براساس نیازهای انسانی شکل گرفت (Khorasani & Rezvani, 2013: 2). زیست‌پذیری به‌عنوان واژه‌ای حائز اهمیت، ابتدا در زمینه‌های برنامه‌ریزی نمود پیدا کرد و سپس در سطح وسیع‌تر در حوزه حمل‌ونقل، توسعه جوامع شهری و روستایی، بهزیستی، احداث مسکن، سلامت و کیفیت زیست استفاده شده است (Tyce and Rebecca, 2016: 3-4). (شکل ۱). اهمیت فزاینده زیست‌پذیری ناشی از افزایش آگاهی به الگوهای ناپایدار زندگی و مصرف ناسالم و ناپایدار است که در درازمدت موجب کاهش توان منابع محیطی برای حمایت از جمعیت زمین می‌شود (Khorasani et al., 2012: 2). این نظریه در حوزه مباحث و کیفیت زندگی به طور کلی توسط وینهوون توسعه پیدا کرده است، به اعتقاد وی مردم در اجتماع‌هایی که نیازهایشان بهتر برآورده گردد شادتر و راضی‌تر هستند (Khorasani & Rezvani, 2013: 2).

استراتژی تنوع معیشتی

تولیدکنندگان خرده‌پا و کارگران دستمزدی مزارع کوچک در نواحی روستایی کشورهای کم‌درآمد، بیش از دو سوم فقیران جهان و جمعیت‌های فاقد امنیت غذایی را تشکیل می‌دهند (FAO, 2014: 16). علاوه بر مخاطرات ویژه و متنوع، کشاورزان خرده‌پا با استرس‌های ساختاری و فشارهایی که آن‌ها را تا آستانه محدودیت معیشت آسیب‌پذیر نموده، مواجه هستند (Gautam & Anderson, 2016: 1)؛ بنابراین تنوع معیشتی یک استراتژی کاربردی برای مقابله با تنش‌های اقتصادی و ابزاری جهت کاهش فقر است (Shucksmith et al., 1989: 349, Gautam & Anderson, 2017: 3). مطالعات کاربردی به‌طور فراگیر نشان می‌دهد که تکیه بر استراتژی‌های تنوع معیشتی مشاغل غیرکشاورزی به دلیل درآمد بیشتر برای خانوار، مفید است (Barret et al., 2001: 3, Liu et al., 2008, Babetund, 2016: 6, Hoang, 2007: 555, Bezu 2007: 4, FAO, 2014: 16). اگرچه تنوع فعالیت ممکن است در مشاغل غیرکشاورزی و یا در فعالیت‌های کشاورزی روی دهد (Wyn et al., 2017: 133; Block, 2001)، اما تکیه بر درآمدهای غیرکشاورزی و چندفعالیتی مدت‌هاست که به‌عنوان استراتژی تنوع معیشتی به‌وسیله خانوارهای کشاورز جهت کنترل تنش‌های اقتصادی و حفاظت از جامعه روستایی مورد استفاده قرار می‌گیرد (Shucksmith et

6- Livability

7- Maslow

(al., 1989: 350). از این‌رو تعدادی از خانوارهای کشاورز مقداری از درآمدهای کل خویش را با تکیه بر منابع غیرکشاورزی به‌دست می‌آورند (Wyn et al., 2017: 133).

بازارچه‌های موقت مرزی

مبادلات مرزی به دو صورت رسمی و غیررسمی انجام می‌شود. مبادلات رسمی کنترل شده و تحت نظارت گمرکات کشورهای طرفین مرز انجام می‌شود، اما مبادلات غیررسمی دور از نظارت و کنترل گمرکات و عمدتاً به‌وسیله افراد خرده‌پا، آسیب‌پذیر و در مقیاس کم انجام می‌شود (Njiwa, 2013: 2, Habtamu et al., 2016: 151, Moise et al., 2009: 11). صاحب‌نظران مبادلات غیررسمی را قانونی اما بدون مقررات ثبت، بدون اسناد و بدین ترتیب بدون نظارت و کنترل پنداشته‌اند (Moise Leeman, 2009: 11). البته این پدیده با قاچاق که کالاهای دارای منع قانونی و خطرناک مانند اسلحه و مهمات و کالاهای مضر مانند مواد مخدر را دادوستد می‌کند، مغایرت دارد (Little et al., 2007: 5). این نکته که تجارت غیررسمی مترادف تجارت غیرقانونی نیست، بسیار قابل توجه می‌باشد (Habtamu et al., 2016: 151). از جمله گزینه‌های مبادلات مرزی، بازارچه‌های موقت مرزی است. بازارچه‌های موقت مرزی محوطه‌هایی هستند واقع در نقاط صفر مرزی و در جوار گمرکات، مجاز به انجام تشریفات ترخیص کالا، یا مکان‌هایی که طبق تفاهم‌نامه‌های منعقد شده بین جمهوری اسلامی ایران و کشورهای هم‌جوار، تعیین می‌شود که مردم دوسوی مرز می‌توانند تولیدات و محصولات محلی خود را با رعایت مقررات صادرات و واردات جهت دادوستد در این بازارچه‌ها عرضه نمایند (Ministry of Economic Affairs and Finance, 1996).

فعالیت اقتصادی و کنش

کنش عبارت از عملی است که بیش از هر چیز دیگری مبتنی بر فهم و درایت انسان از موقعیت بوده و پاسخ مبتنی بر فهم انسان از شرایط پیرامون خویش است. در جغرافیای اجتماعی با جهت‌گیری کنش، بجای فضا، کنش کانون اصلی تحلیل است، اما این تأکید بدین معنی نیست که ابعاد فضایی واقعیت‌های اجتماعی، فاقد اهمیت باشند، بلکه تلاش بر این است که اهمیت آن‌ها جهت عملکرد کنش بیان شوند (Werlen, 1993: 139). کنشگر با کنش خود در وضعیت مداخله می‌کند و همین مداخله، تغییر را در هر دوی کنشگر و وضعیت کنش ایجاد می‌کند. می‌توان گفت که نظام کنش هرگز ایستا نیست بلکه به شکل فرآیندهای گوناگون، نظامی پویا است. محیط کنشگر، محیطی است فیزیکی که در آنجا کنش ایشان از قوه به فعل در می‌آید. این محیط شامل اشیاء مادی، شرایط اقلیمی، جغرافیایی، زمین‌شناختی و ارگانیک زیستی است. (Gay, 1997: 59). فرایند شناسایی پیامدهای آتی یک کنش فعلی یا فرضی شامل برآورد اثرات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و محیطی این کنش، برای افراد، سازمان‌ها، نهادها و کل جامعه است، در این مورد تأثیرات فرهنگی شامل تغییرات هنجارها، ارزش‌ها و عقاید افراد نیز شامل می‌شود (Beliki et al., 2005: 111-112).

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش منبع: Veisi Et Al., 2017, Tyce & Rebeca (2016), Habtamu et al (2016)

Figure 1: conceptual model of research

پیشینه پژوهش

آن چنان‌که در جدول (۱) مشاهده می‌شود، بازارچه‌های رسمی و مبادلات غیررسمی موضوع پژوهش‌های گوناگونی در داخل و خارج از کشور بوده است.

جدول ۱- پیشینه پژوهش

Table 1- Litreture of research

ردیف	نویسندگان	سال	نام اثر	نتایج
۱	Plan an budget organization	1976	گزارشی پیرامون مناطق مرزی استان کردستان	پیامدهای متفاوت مبادلات مرزی
۲	Khorasani and Rezvani	2013	سنجش و ارزیابی زیست‌پذیری روستاهای پیرامون شهری	مطلوبیت شاخص‌های زیست‌محیطی نسبت به سایر شاخص‌ها در روستاهای شهرستان ورامین
۳	Kohnpooshi and jalayan	2013	بررسی تأثیرات اقتصاد قاچاق کالا بر شهرهای مرزی	تأثیرات مثبت و زیاد قاچاق کالا بر میزان اشتغال و درآمد
۴	Taybnia and Manochchri	2016	نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه اجتماعی- اقتصادی روستاهای مرزی	نقش محدود بازارچه‌ها در توسعه منطقه
۵	Veisi et al	2016	تحلیل اثر بازارچه‌های مرزی بر معیشت پایدار پس‌کرانه‌های روستایی	نقش مثبت بازارچه‌ها در معیشت روستائیان،
۶	Mohammadi et al	2017	تأثیر بازارچه‌های مرزی بر زیست‌پذیری فضای محیطی و کالبدی	تأثیر مطلوب بازارچه‌های مرزی بر ساختارهای محیطی-کالبدی
۷	Little	2007	تجارت غیررسمی در شرق آفریقا	مبادلات غیررسمی ضمن تامین غذا پاسخ معقول به نابرابری‌های منطقه‌ای و مقررات غیرمناسب صادرات است.
۸	Lesser and Moise	2009	تجارت غیررسمی و اصلاح زیرساخت‌های تجاری در آفریقا	فرصت‌ها و چالش‌های مبادلات مرزی را بررسی کرده است.
۹	Winston	2009	نقش تجارت غیررسمی در میانمار	ایشان بر این باور است که در صورت وجود محدودیت‌ها در بخش رسمی اقتصاد، هرگونه تلاش برای از بین بردن بخش غیررسمی ممکن است هزینه بیش‌تر از سود داشته باشد.

ادامه جدول ۱- پیشینه پژوهش

Continue of Table 1- literature of research

ردیف	نویسندگان	سال	نام اثر	نتایج
۱۰	Winston	2009	نقش تجارت غیررسمی در میانمار	ایشان بر این باور است که در صورت وجود محدودیت‌ها در بخش رسمی اقتصاد، هرگونه تلاش برای از بین بردن بخش غیررسمی ممکن است هزینه بیش‌تر از سود داشته باشد.
۱۱	Kaminski and Mitra	2010	تجارت محدود و تجارت مرزی در آسیای مرکزی	به مبادلات رسمی (CBT) ^۸ و غیررسمی (ICBT) ^۹ می‌پردازد
۱۲	Ministry of trade and industry in Rwanda	2013	آمار و ارقام تجارت غیررسمی	نتایج پژوهش ایشان گویای این است که تجارت غیررسمی ابزار مهمی برای مبارزه با فقر است.
۱۳	Koji	2016		ایشان اعتقاد دارند که تجار به دلیل صرفه‌جویی در هزینه و زمان اقدام به مبادلات غیررسمی می‌کنند.
۱۴	Habtamu et al	2016	بررسی تجارت مرزی از رویکرد امنیتی	نتایج پژوهش آنان گویای اهمیت تجارت مرزی برای تامین معاش و سایر ملزومات است.

همچنان که ملاحظه می‌شود علی‌رغم مطالعات زیادی که در مورد مبادلات مرزی به صورت رسمی و غیررسمی، انجام شده است اما در مورد هر سه بازارچه موقت مرزی (شیخان، مله‌خورد و هنگه‌ژال به ترتیب در سه شهرستان مریوان، سروآباد و بانه) و نقش آن‌ها در بهبود زیست‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی تحقیقی مشاهده نشده است، علاوه بر این، تحقیق حاضر زوایای پنهان بازارچه‌های موقت مرزی از جمله اثرات آن در توانمند نمودن اقشار آسیب‌پذیر (مثلاً زنان بی‌سرپرست و بدسرپرست، معلولین و ایتم)، تاثیر بازارچه‌های موقت مرزی در افزایش مشارکت‌های مادی و معنوی روستائیان، بهبود بافت روستا، تقویت تنوع معیشتی، بهبود بهداشت محیط و کاهش آسیب‌های اجتماعی را بررسی می‌کند

مواد و روش‌ها

برای انجام این تحقیق از هر دو روش توصیفی و تحلیلی مبتنی بر داده‌های کمی استفاده شده است. چارچوب نظری این تحقیق، نظریه‌های زیست‌پذیری، تنوع معیشتی و کنش است، برای گردآوری داده‌ها از دو شیوه‌ی کتابخانه‌ای و میدانی تهیه و توزیع ۳۹۰ پرسشنامه ویژه سرپرست خانوار شامل پنج شاخص؛ اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، فرهنگی و بهداشتی (جدول ۲) استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه خانوارهای ساکن در سکونتگاه‌های دارای دفترچه بازارچه‌های موقت مرزی در شهرستان‌های مرزی استان کردستان (بانه، مریوان و سروآباد) می‌باشد که جمعاً ۱۰۸۱۷ خانوار در نود روستا است (Border commands of Kurdistan province, 2016). با استفاده از فرمول کوکران^{۱۰} با بهره‌گیری از سطح اطمینان ۹۵ درصد، ضریب دقت ۵ درصد و واریانس ۲۵ درصد حجم نمونه

8- Cross Border Trade

9- Informal Cross Border Trade

10- Cochran

۳۷۰ خانوار شد، سپس جهت افزایش دقت و پوشش روستاهای کم‌جمعیت و غیرمشمول اما دارای دفترچه تردد مرزی تعداد ۳۹۰ پرسشنامه تهیه گردید. پس از تعیین حجم نمونه تعداد پرسشنامه‌های قابل توزیع بین خانوارها در هر روستا به نسبت تعداد خانوار همان روستا محاسبه و سهم هر روستا تعیین، سپس به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده پرسشنامه‌های تدوین شده بین خانوارها در هر یک از روستاهای منطقه مورد مطالعه توزیع گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌های کمی از نرم‌افزار SPSS و آزمون آماری ویلکاکسون، مشاهدات میدانی، نظریات اندیشمندان، اظهارات مسئولین ادارات و ارگان‌های شهرستان (حاکمیت محلی) و تراوشات ذهنی پژوهشگران استفاده شده است.

جدول ۲- ابعاد و شاخص‌ها

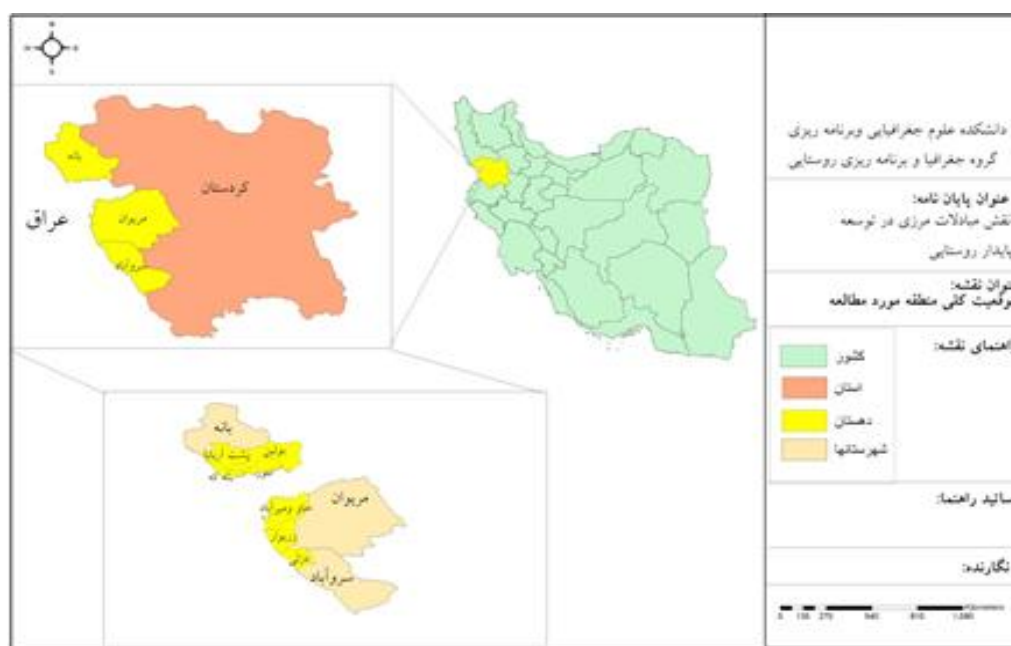
Table 2 - Dimensions and indicators

ابعاد زیست‌پذیری	شاخص	تعداد سوالات	آلفای کرونباخ
اقتصادی	اشتغال و تنوع شغلی، درآمد و توزیع درآمد، قیمت زمین و مسکن، تنوع و تعدد ماشین‌آلات و تولیدات کشاورزی، اشتغال بانوان، درآمد دهیاری ناشی از عوارض بر دفترچه‌های کولبری، احداث واحدهای تولیدی، پس‌انداز در بانک.	۸	۰/۷۶۴
اجتماعی	عدم مهاجرت و ثبات جمعیت، بعد خانوار در مقایسه با قبل، تمایل به ازدواج جوانان، ترک تحصیل به‌طور کلی، ترک تحصیل دختران، تعداد فارغ‌التحصیلان دانشگاهی.	۶	۰/۸۵۴
فرهنگی	مشارکت روستائیان در (فعالیت‌های عمرانی، مدیریت روستا، امورات خیریه، حل‌وفصل امورات روستا و مناسبت‌ها)، اعتماد مردم به همدیگر، تاسیس صندوق حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، دسترسی به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، کاهش بزهکاری اجتماعی، گذران اوقات فراغت، نکوداشت سنت-های ارزشی، عضویت در نهادهای غیردولتی به‌ویژه سمن‌های زیست‌محیطی، متقاضیان کسب مهارت‌های شغلی و ارتباطی، برگزاری جلسات و نشست‌ها پیرامون مسائل و مشکلات روستا.	۱۰	۰/۷۴۳
بهداشتی	مصرف (پروتئین، میوه و سبزیجات)، بهبود بهداشت خانه‌های روستایی، بهره‌گیری از تاسیسات سالم و بهداشتی آب شرب، جمع‌آوری پسماند، احداث جایگاه فضولات حیوانی، بهبود در تامین هزینه‌های بهداشت و درمان.	۶	۰/۷۵۰
کالبدی	ساخت‌وساز مسکن روستایی، نوسازی و مقاوم‌سازی، دگرگونی در معماری بناهای روستایی، تغییر در مصالح سازه‌های روستایی، احداث بناهای بیش از دو طبقه، بهبود پوشش شبکه معابر روستایی، اجاره‌نشینی، بهبود سیما و منظر روستایی.	۸	۰/۸۳۰

Source: Tyce & Rebeca (2016)^۱ Habtamu et al., (2016)^۲ Veisi et al (2017)

منطقه مورد مطالعه

استان کردستان از نظر جغرافیایی بین ۳۴ درجه و ۴۴ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۳۰ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۳۱ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۶ دقیقه طول شرقی قرار دارد (شکل ۲). این استان دارای ۱۰ شهرستان، ۲۷ بخش، ۲۹ شهر و ۸۴ دهستان است. کردستان با مساحتی در حدود ۲۸۲۰۳ کیلومتر مربع، در مجاورت بخش شرقی کشور عراق قرار دارد. این استان از شمال به استان‌های آذربایجان غربی و زنجان، از جنوب به استان کرمانشاه و از غرب به کشور عراق محدود می‌شود (Zendeh Del, 2000: 65). استان کردستان دارای سه مرز رسمی؛ باشماق، سیرانبند و سیف و چهار بازارچه موقت مرزی شیخان، مله خورد، هنگه ژال و گله سور می‌باشد، پس از مدتی دو مرز شیخان و پیران در شهرستان مریوان و هنگه ژال و گله سور در شهرستان بانه ادغام و هر سه شهرستان بانه، مریوان و سروآباد دارای یک بازارچه موقت مرزی است.

شکل ۲: موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه. مأخذ: فرهنگ آبادی‌های کشور ۱۳۹۵

Figure 2: Geographical location of the study area. Source: Culture of the country's settlements 2016

یافته‌ها و بحث

براساس یافته‌های جدول (۳) از تعداد ۱۰۰ درصد پاسخگویان ۷۷/۷ درصد مرد و ۲۲/۳ درصد زن هستند. همچنین ۵۵/۱ درصد از پاسخگویان زیر دیپلم، ۲۸/۲ درصد دیپلم، ۳/۸ درصد فوق‌دیپلم و ۱۲/۸ درصد لیسانس و بالاتر بودند. از صد درصد پاسخگویان ۲۱ درصد کم‌تر از ده سال سابقه سکونت در روستا، ۶/۴ درصد بین ده تا بیست سال سکونت داشته و ۷۲/۶ درصد بالای بیست سال سابقه سکونت در روستاهای مورد مطالعه را دارا هستند.

جدول ۳- ویژگی‌های فردی پاسخگویان

Table 3- Personal characteristics of the respondents

متغیر	مقوله‌ها	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۳۰۳	۷۷/۷
	زن	۸۷	۲۲/۳
	جمع	۳۹۰	۱۰۰
سطح تحصیلات	زیر دیپلم	۲۱۵	۵۵/۱
	دیپلم	۱۱۰	۲۸/۲
	فوق‌دیپلم	۱۵	۳/۸
	لیسانس و بالاتر	۵۰	۱۲/۸
	جمع	۳۹۰	۱۰۰
سابقه سکونت در روستا	کم‌تر از ۱۰ سال	۸۲	۲۱
	۱۰ تا ۲۰ سال	۲۵	۶/۴
	بیش از ۲۰ سال	۲۸۳	۷۲/۶
	جمع	۳۹۰	۱۰۰

بررسی شاخص‌های (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی و کالبدی)

برای بررسی تحولات به‌وجود آمده در همه ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی و کالبدی، از پرسشنامه‌هایی شامل شاخص‌های مندرج در جدول (۲) برای دو بازه زمانی قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی استفاده شده است. اگرچه سابقه فعالیت مبادلات مرزی در منطقه مورد مطالعه به قدمت تاریخ است اما احداث و سپس بهره‌برداری از بازارچه‌های موقت مرزی به سال‌های ۸۷ و پس از آن برمی‌گردد، لذا به باور مردمان محلی با توجه به عدم محدودیت‌های فیزیکی، مالی و امنیتی این بازارچه‌ها، بیش از هر نوع فعالیت دیگر پیرامون مرز و مبادلات مرزی پیامدهای بهتری داشته است و با توجه به تحت پوشش قرار دادن اکثریت روستاهای مرزی در این سه شهرستان از حوزه نفوذ وسیع‌تری برخوردار است.

شاخص اقتصادی

برای بررسی میزان اثرگذاری بازارچه‌های موقت مرزی بر روی شاخص اقتصادی، قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی از آزمون ویلکاکسون استفاده شده است. با استناد به آماره $Z (-۷/۲۴)$ که در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱ معنی‌دار است، مشاهده می‌شود که تفاوت مبادلات مرزی در دو زمان قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی در شاخص اقتصادی معنی‌دار است. طبق نتایج جدول (۴)، میانگین رتبه شاخص اقتصادی بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۳۹/۴۴) درصد بیش‌تر از میانگین رتبه این شاخص قبل از احداث (۲۸/۳۰) درصد است. پس با احداث بازارچه‌های موقت مرزی شاخص اقتصادی در روستاهای مورد بررسی بهبود یافته است. بازارچه‌های موقت مرزی به‌صورت مستقیم سبب بهبود در شاخص‌های، اشتغال، درآمد و توزیع آن،

قیمت زمین و مسکن، تنوع و تعدد ماشین‌آلات و تولیدات کشاورزی، اشتغال بانوان، درآمد دهیاری ناشی از عوارض بر دفترچه‌های کولبری و مشارکت‌های مالی روستاییان، احداث واحدهای تولیدی، پس‌انداز در بانک شده است. همچنین به‌صورت غیرمستقیم سبب رشد گردشگری روستایی، رشد مشاغل خدماتی-رفاهی مانند مهمان‌پذیرها، غذاخوری‌ها جهت پذیرایی و اسکان گردشگران در خانه‌های روستایی، تداوم جریان کالا و سرمایه از نواحی مرزی به اطراف و بالعکس، افزایش تنوع در کالاهای مصرفی و افزایش تنوع تولیدات کشاورزی جهت صدور به عراق شده است.

جدول ۴- میانگین رتبه شاخص اقتصادی (قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی)

Table 4- Average rank of economic index (before and after the construction of temporary border markets)

مجموع مربعات	میانگین رتبه		متغیر
۸۴/۵۰	۲۸/۱۷	رتبه منفی	شاخص اقتصادی قبل و بعد از احداث بازارچه - های موقت مرزی
۲۹۱۸/۵۰	۳۹/۴۴	رتبه مثبت	
شاخص اقتصادی قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی			
-۷/۲۴			آماره Z
۰/۰۰۰			سطح معنی‌داری

شاخص اجتماعی

با استناد به آزمون Z (-۸/۱۱) که در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱ معنی‌دار است، مشاهده می‌شود که تفاوت مبادلات مرزی در دو زمان قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی در شاخص اجتماعی محرز است. طبق نتایج جدول (۵) میانگین رتبه شاخص اجتماعی بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۴۵/۸۴) درصد بیش‌تر از میانگین رتبه شاخص اجتماعی قبل از احداث (۳۰/۵۰) درصد است. پس با احداث بازارچه‌های مرزی شاخص‌های اجتماعی از جمله عدم مهاجرت و ثبات جمعیت، کاهش بعد خانوار و به تعبیری دیگر افزایش تعداد خانوارهای هسته‌ای در مقایسه با قبل، تمایل به ازدواج جوانان، عدم ترک تحصیل به‌طور کلی، عدم ترک تحصیل دختران و افزایش فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، بهبود یافته است.

جدول ۵- میانگین رتبه شاخص اجتماعی (قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی)

Table 5- Average rank of social index (before and after the construction of temporary border markets)

مجموع مربعات	میانگین رتبه		متغیر
۶۱/۰۰	۳۰/۵۰	رتبه منفی	شاخص اجتماعی قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی
۴۰۳۴/۰۰	۴۵/۸۴	رتبه مثبت	
شاخص اجتماعی قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی			
-۸/۱۱			آماره Z
۰/۰۰۰			سطح معنی‌داری

شاخص فرهنگی

با استناد به آزمون Z (-۷/۲۹) که در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱ معنی‌دار است مشاهده می‌شود که تفاوت محسوس و قابل‌توجه در مبادلات مرزی در دو دوره قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی وجود دارد. طبق نتایج جدول (۶)، میانگین رتبه شاخص فرهنگی بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۴۸/۵۴) درصد بیش‌تر از میانگین رتبه شاخص فرهنگی قبل از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۱۹/۹۱) درصد است. پس با احداث بازارچه‌های موقت مرزی شاخص فرهنگی از جمله مشارکت روستاییان (در مواردی چون فعالیت‌های عمرانی، مدیریت روستا، امورات خیریه، حل‌وفصل امورات روستا و مناسبت‌ها)، اعتماد مردم به همدیگر، تاسیس صندوق حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، دسترسی به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، کاهش بزهکاری اجتماعی، گذران اوقات فراغت، نگهداشت سنت‌های ارزشی، عضویت در نهادهای غیردولتی به‌ویژه سمن‌های زیست‌محیطی، تقاضا جهت کسب مهارت‌های شغلی و ارتباطی و برگزاری جلسات و نشست‌ها پیرامون مسائل و مشکلات روستا در سکونتگاه‌های مورد بررسی بهبود یافته است.

جدول ۶- میانگین رتبه شاخص فرهنگی (قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی)

Table 6- Average rank of cultural index (before and after the construction of temporary border markets)

متغیر	میانگین رتبه		مجموع مربعات
شاخص فرهنگی قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی	رتبه منفی	۱۹/۹۱	۲۱۹/۰۰
	رتبه مثبت	۴۸/۵۴	۳۷۸۶/۰۰
شاخص اجتماعی قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی			
آماره Z	-۷/۲۹		
سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰		

شاخص بهداشتی

با استناد به آماره Z (-۷/۹۴) که در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱ معنی‌دار است مشاهده می‌شود که تفاوت مبادلات مرزی در دو زمان قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی در شاخص بهداشتی معنی‌دار است. طبق نتایج جدول (۷)، میانگین رتبه شاخص بهداشتی بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۶۳/۰۰) درصد بیش‌تر از میانگین رتبه شاخص بهداشتی قبل از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۴۴/۸۰) درصد است. پس با احداث بازارچه‌های موقت مرزی شاخص‌های بهداشتی از جمله مصرف (پروتئین، میوه و سبزیجات)، بهبود بهداشت خانه‌های روستایی، بهره‌گیری از تاسیسات سالم و بهداشتی آب شرب، جمع‌آوری پسماند، احداث جایگاه فضولات حیوانی، بهبود در تامین هزینه‌های بهداشت و درمان در روستاهای مورد بررسی در مقایسه با قبل بهبود یافته است.

جدول ۷- میانگین رتبه شاخص بهداشتی (قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی)

Table 7- Average rank of health index (before and after the construction of temporary border markets)

متغیر	میانگین رتبه		مجموع مربعات
شاخص فرهنگی قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی	رتبه منفی	۴۴/۸۰	۳۹۴۲/۰۰
	رتبه مثبت	۶۳/۰۰	۶۳/۰۰
شاخص اجتماعی قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی			
آماره Z			-۷/۹۴
سطح معنی‌داری			۰/۰۰۰

شاخص کالبدی

با استناد به آماره Z (-۷/۶۹) که در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱ معنی‌دار است مشاهده می‌شود که تفاوت مبادلات مرزی در دو زمان قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی در شاخص کالبدی آشکار است. طبق نتایج جدول (۸)، میانگین رتبه شاخص کالبدی بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۴۴/۹۰) درصد بیش‌تر از میانگین رتبه این شاخص قبل از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۲۵/۲۵) درصد است. پس با احداث بازارچه‌های موقت مرزی شاخص کالبدی شامل ساخت‌وساز مسکن روستایی، نوسازی و مقاوم‌سازی، دگرگونی در معماری بناهای روستایی، تغییر در مصالح سازه‌های روستایی، احداث بناهای بیش از دو طبقه، بهبود پوشش شبکه معابر روستایی، اجاره‌نشینی، بهبود سیما و منظر روستایی، در مقایسه با قبل در روستاهای مورد بررسی بهبود پیدا کرده است.

جدول ۸- میانگین رتبه شاخص کالبدی (قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی)

Table 8- Average rank of physical index (before and after the construction of temporary border markets)

متغیر	میانگین رتبه		مجموع مربعات
شاخص کالبدی قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی	رتبه منفی	۲۵/۲۵	۱۰۱/۰۰
	رتبه مثبت	۴۴/۹۰	۳۷۲۷/۰۰
شاخص اجتماعی قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی			
آماره Z			-۷/۶۹
سطح معنی‌داری			۰/۰۰۰

زیست‌پذیری به عنوان برآیندی از شاخص‌های مذکور

برای بررسی دامنه اثرگذاری بازارچه‌های موقت مرزی روی شاخص‌های زیست‌پذیری به طور کلی در سکونتگاه‌های روستایی قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی از آزمون ویلکاکسون استفاده شده است. با استناد به آماره Z (-۷/۱۰) که در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱ معنی‌دار است مشاهده می‌شود که تفاوت زیست‌پذیری در دو زمان قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی معنی‌دار است. طبق نتایج جدول (۹)، میانگین رتبه شاخص-

های زیست‌پذیری بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۴۷/۶۵) درصد بیشتر از میانگین رتبه شاخص‌های مذکور قبل از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۲۸/۳۰) است. در نتیجه با احداث بازارچه‌های موقت مرزی زیست‌پذیری در روستاهای مورد بررسی بهبود یافته است.

جدول ۹- زیست‌پذیری در دو زمان قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی

Table 9- Iviability in both times before and after the construction of temporary border markets

متغیر	میانگین رتبه		مجموع مربعات
زیست‌پذیری قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی	رتبه منفی	۲۸/۳۰	۲۸۳/۰۰
	رتبه مثبت	۴۷/۶۵	۳۸۱۲/۰۰
شاخص اجتماعی قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی			
آماره Z	-۷/۱۰		
سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰		

آزمون میانگین

به منظور بررسی و پاسخ به میزان تاثیر بازارچه‌های موقت مرزی بر شاخص‌های مورد مطالعه در دو مقطع قبل و بعد از احداث این بازارچه‌ها از آزمون میانگین جدول (۱۰) استفاده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود p-value به عبارتی Sig مقدار آن در همه شاخص‌ها از $\alpha=0/05$ کوچک‌تر است. میانگین نمره شاخص‌ها در نمونه کورد مطالعه قبل از احداث از نمره برش ۲ بالاتر بوده و بعد از احداث میانگین همه‌ی شاخص‌ها از نمره قبل از احداث پایین‌تر است؛ بنابراین فرض تحقیق مبنی بر تاثیر مطلوب احداث بازارچه‌های موقت مرزی روی شاخص‌های زیست‌پذیری تایید شده است.

جدول ۱۰- بررسی اثرات بازارچه‌های موقت مرزی بر ابعاد زیست‌پذیری در دو مقطع قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی

Table 10 - Investigation of the effects of temporary border markets on the dimensions of livability in the two periods before and after the construction of temporary border markets

نتیجه	معنی داری	T محاسبه شده	تفاوت از حد مطلوب	حد متوسط	انحراف استاندارد	میانگین موجود	شاخص	
تاثیر مثبت	۰/۰۰۰	۳/۸۶	۰/۱۴	۲	۰/۳۶	۲/۱۴	قبل از احداث	اقتصادی
	۰/۰۰۱	-۳/۳۹	-۰/۱۶	۲	۰/۴۵	۱/۸۳	بعد از احداث	
تاثیر مثبت	۰/۰۰۰	۴/۳۹	۰/۲۷	۲	۰/۵۸	۲/۲۷	قبل از احداث	اجتماعی
	۰/۰۰۷	-۲/۷۵	-۰/۱۶	۲	۰/۵۶	۱/۸۳	بعد از احداث	
تاثیر مثبت	۰/۰۰۰	۵/۹۰	۰/۱۵	۲	۰/۲۴	۲/۱۵	قبل از احداث	فرهنگی
	۰/۰۰۹	-۲/۶۷	-۰/۰۷	۲	۰/۲۶	۱/۹۲	بعد از احداث	
تاثیر مثبت	۰/۰۰۰	۱۰/۱۸	۰/۵۲	۲	۰/۴۸	۲/۲۵	قبل از احداث	بهداشتی
	۰/۰۱۴	۲/۵۰	۰/۱۵	۲	۰/۶۰	۲/۱۵	بعد از احداث	
تاثیر مثبت	۰/۰۰۰	۵/۲۲	۰/۲۵	۲	۰/۴۶	۲/۲۵	قبل از احداث	کالبدی
تاثیر مثبت	۰/۰۰۵	۲/۰۶	۰/۱۱	۲	۰/۴۵	۲/۰۰	بعد از احداث	

اولویت‌بندی اثرات بازارچه‌های موقت مرزی بر ابعاد متفاوت زیست‌پذیری

برای تعیین اولویت‌بندی اثرپذیری هر یک از ابعاد زیست‌پذیری از بازارچه‌های موقت مرزی از آماره فریدمن استفاده شده است، نتایج جدول (۱۱) نشان می‌دهد که آماره فریدمن برای شاخص‌های مذکور بعد از احداث بازارچه‌ها، (۴۱/۲۷) درجه آزادی (۴) و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ است، چون سطح معنی‌داری کم‌تر از (۰/۰۵) درصد می‌باشد تفاوت بین میانگین‌ها معنادار بوده و فرض تحقیق تأیید می‌شود، بدین ترتیب بیش‌ترین رقم بعد از احداث بازارچه‌ها مربوط به شاخص کالبدی با میانگین رتبه‌ی (۳/۵۹) است و کم‌ترین عدد هم شاخص اقتصادی برابر با (۲/۴۵) است.

جدول ۱۱- اولویت‌بندی ابعاد متفاوت زیست‌پذیری متأثر از بازارچه‌های موقت مرزی

Table 11- Prioritization of different dimensions of iviability affected by temporary border markets

میانگین رتبه	شاخص‌های زیست‌پذیری بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی
۲/۴۵	شاخص اقتصادی
۲/۶۲	شاخص اجتماعی
۲/۸۳	شاخص فرهنگی
۳/۵۱	شاخص بهداشتی
۳/۵۹	شاخص کالبدی

متغیر	آماره فریدمن	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
زیست‌پذیری بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی	۴۱/۲۷	۴	۰/۰۰۰

تحلیل رگرسیون

برای پاسخگویی به سؤال‌های تحقیق و تعیین قدرت پیش‌بینی متغیرهای مورد بررسی از رگرسیون استفاده شد. نتایج آن در زیر آورده شده است (جدول ۱۲). همبستگی بین متغیر مستقل و متغیر وابسته برابر با (۰/۸۸) و ضریب تعیین (۰/۷۷) به‌دست آمده است. نظر به اینکه مقدار آماره دوربین و اتسون در فاصله استاندارد (۱/۴۳ تا ۲/۵) قرار دارد، مدل از کفایت لازم برخوردار است.

جدول ۱۲- آماره‌های خلاصه مدل رگرسیونی

Table 12- Summary statistics of regression model

ضریب همبستگی	ضریب تعیین (R2)	ضریب تعیین تصحیح‌شده	انحراف استاندارد	دوربین و اتسون
۰/۸۸	۰/۷۸	۰/۷۷	۰/۰۷	۱/۴۳

در جدول (۱۳) معنی‌دار بودن رگرسیون به وسیله آزمون F محاسبه شده است. همان‌گونه که در جدول (۱۳) مشاهده می‌شود مقدار F به دست آمده (۶۰/۹۹) در سطح ۰/۰۰۰ معنی‌دار است و این مطلب گویای آن است که اولاً رگرسیون معنی‌دار است و سپس متغیر مستقل در پیش‌بینی متغیر وابسته موثر است. برای فهم این مطلب به ضرایب رگرسیون B و Beta مراجعه می‌کنیم نتایج این بررسی در جدول (۱۴) آمده است.

جدول ۱۳- آماره‌ی آزمون ANOVA (تحلیل واریانس) برای بررسی رابطه‌ی متغیرها

Table 13 - ANOVA test statistics (analysis of variance) to examine the relationship between variables

سطح معنی‌داری	آماره F	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	مدل	
					رگرسیون	باقیمانده
۰/۰۰۰	۶۰/۹۹	۰/۳۶	۵	۱/۸۳		
		۰/۰۰۶	۸۴	۰/۵۰		
			۸۹	۲/۳۳	کل	

نتایج تحلیل رگرسیون با استفاده از روش گام‌به‌گام در جدول (۱۴) آمده است. پس از ورود عامل‌های مورد نظر در معادله رگرسیون و محاسبه معنی‌دار بودن هر متغیر نشان داد که همه ابعاد زیست‌پذیری تاثیر معنی‌داری از بازارچه‌های موقت مرزی پذیرفته‌اند. جدول (۱۴) نشان می‌دهد که بازارچه‌های موقت مرزی در هر یک از ابعاد اقتصادی ۳۲ درصد، اجتماعی ۴۰ درصد، فرهنگی ۴۲ درصد، بهداشتی ۴۱ درصد و کالبدی ۶۵ درصد تغییرات به وجود آورده است.

جدول ۱۴- ضرایب مدل رگرسیون

Table 14- Regression model coefficients

معناداری	T	ضرایب استاندارد نشده		عامل
		Beta	خطای معیار	
۰/۰۰۱	۳/۳۳	۰/۳۲	۰/۰۴	اقتصادی بعد از احداث
۰/۰۰۰	۶/۸۰	۰/۶۵	۰/۰۲	کالبدی بعد از احداث
۰/۰۰۰	۶/۷۶	۰/۴۰	۰/۰۱	اجتماعی بعد از احداث
۰/۰۰۰	۴/۴۳	۰/۴۲	۰/۰۶	فرهنگی بعد از احداث
۰/۰۰۰	۷/۰۴	۰/۴۱	۰/۰۱	بهداشتی بعد از احداث

مبادلات مرزی به‌عنوان یکی از فعالیت‌های مطلوب در ایجاد تنوع معیشت برای روستاییان خواسته یا ناخواسته با زندگی ساکنین این منطقه عجین شده است، به‌طوری که از یک‌سو سبب فراهم نمودن کالاهای مرغوب، ارزان به لحاظ قیمت در بازار هر دو طرف شده و از سوی دیگر این پدیده در مرزهای کشور سبب ایجاد فرصت‌های شغلی متنوعی برای ساکنان شهرستان‌های مرزی و حتی افراد مهاجر از سایر نقاط کشور شده است. در این چارچوب و در منطقه مورد مطالعه، بازارچه‌های موقت مرزی در شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی، کالبدی و به-

طور کلی زیست‌پذیری بهبود قابل توجهی به وجود آورده است. مقایسه میانگین هر یک از شاخص‌ها در دو دوره قبل و بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی گویای این تحولات است در ادامه آثار عمده‌ی این بازارچه‌ها را به ترتیب زیر در هر یک از ابعاد بیان شده است.

میانگین رتبه شاخص اقتصادی بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۳۹/۴۴ درصد) بیش‌تر از میانگین رتبه این شاخص قبل از احداث (۲۸/۳۰ درصد) است، لذا در هریک از شاخص‌های، اشتغال‌زایی و تنوع شغلی، درآمد و توزیع آن، قیمت زمین و مسکن، تنوع و تعدد ماشین‌آلات و تولیدات کشاورزی، اشتغال بانوان، درآمد دهیاری ناشی از عوارض بر دفترچه‌های کولبری، احداث واحدهای تولیدی و پس‌انداز در بانک، در منطقه مورد مطالعه بهبود حاصل شده است.

میانگین رتبه شاخص اجتماعی بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۴۵/۸۴ درصد) در مقایسه با قبل از احداث (۳۰/۵۰ درصد) گویای اثرات مطلوب در هریک از شاخص‌های، عدم مهاجرت و ثبات جمعیت، بعد خانوار، تمایل به ازدواج جوانان، ترک تحصیل به‌طور کلی، ترک تحصیل دختران، تعداد فارغ‌التحصیلان دانشگاهی است.

میانگین رتبه شاخص فرهنگی بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۴۸/۵۴ درصد) بیش‌تر از میانگین رتبه شاخص مذکور قبل از احداث (۱۹/۹۱ درصد) است. لذا در مواردی چون مشارکت روستائیان در فعالیت‌های عمرانی، مدیریت روستا، امورات خیریه، حل‌وفصل امورات روستا و مناسبت‌ها، اعتماد مردم به همدیگر و افزایش سرمایه اجتماعی، تاسیس و تعدد صندوق‌های حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، دسترسی به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، بزهکاری اجتماعی، بهبود گذران اوقات فراغت، نکوداشت سنت‌های ارزشی، عضویت در نهادهای غیردولتی به‌ویژه سمن‌های زیست-محیطی، برگزاری دوره‌های آموزشی پیرامون مهارت‌های شغلی و ارتباطی، برگزاری جلسات و نشست‌ها پیرامون مسائل و مشکلات روستا بهبود چشم‌گیری حاصل شده است.

میانگین رتبه شاخص بهداشتی بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۶۳/۰۰ درصد) در مقایسه با قبل از احداث (۴۴/۸۰ درصد) نشان از تحولات مثبت در شاخص‌هایی مانند استفاده از پروتئین، میوه و سبزیجات، بهبود بهداشت خانه‌های روستایی، بهره‌گیری از تاسیسات سالم و بهداشتی آب شرب، جمع‌آوری پسماند، احداث جایگاه فضولات حیوانی، بهبود در تامین هزینه‌های بهداشت و درمان است.

میانگین رتبه شاخص کالبدی بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۴۴/۹۰ درصد) بیش‌تر از میانگین رتبه این شاخص قبل از احداث (۲۵/۲۵ درصد) است؛ بنابراین در مقایسه با دوران قبل از احداث بازارچه‌های موقت مرزی در مواردی همچون ساخت‌وساز مسکن روستایی، نوسازی و مقاوم‌سازی، دگرگونی در معماری بناهای روستایی، تغییر در مصالح سازه‌های روستایی، احداث بنا با مساحت زیاد، پوشش شبکه معابر روستایی، اجاره‌نشینی، بهبود سیما و منظر روستایی بهبود قابل ملاحظه‌ای در منطقه مورد مطالعه به وجود آمده است.

همچنین به دیگر آثار غیرمستقیم این فعالیت از جمله؛ ترویج و رشد گردشگری روستایی، رشد مشاغل خدماتی مانند مهمانپذیرها، غذاخوری‌ها جهت پذیرایی و اسکان گردشگران در خانه‌های روستایی، رونق تولیدات محلی مانند فراورده‌های باغی و دامی، افزایش کاربرد فناوری در محدوده مورد مطالعه، مانند بهره‌گیری از آبیاری نوین، بهره‌گیری از رسانه‌ها، بهره‌گیری از الگوی کشت مناسب، مشارکت در تهیه تجهیزات بهداشتی و درمانی از جمله خرید آمبولانس خیریه، کمک به اقشار فقیر و کم‌درآمد برای مواردی همچون هزینه‌های درمان بیماران، خرید خدمت سربازی و حتی ازدواج اقشار ضعیف می‌توان اشاره نمود.

در عرصه فضایی افزایش ضریب نفوذ این سه شهرستان، به‌ویژه مریوان و بانه در منطقه و بعدها در فضای ملی، گسترش روابط مالی و کالایی با سایر مناطق کشور، تغییر در سطح‌بندی فضایی سکونتگاه‌ها ارتقاء رتبه دو شهرستان مریوان و بانه در جمعیت در سال ۱۳۹۵ به ترتیب به ۳ و ۴ از ۴ و ۶ در سال ۱۳۷۵ در سطح استان، علی‌رغم جدا شدن شهرستان سروآباد از شهرستان مریوان با جمعیتی بالغ بر ۴۵۰۰۰ نفر (مرکز آمار) گسترش حوزه نفوذ شهرستان‌های مرزی به‌ویژه در جذب مهاجران که دو شهرستان مریوان و بانه پس از سندج رتبه‌های دوم و سوم در سطح استان دارند (نتایج تفصیلی سرشماری ۱۳۹۵). از همه این موارد مهم‌تر بهبود امنیت مرزی در نواحی مرزی این دو شهرستان نسبت به گذشته‌های دور می‌توان اشاره کرد.

نتیجه‌گیری

با بررسی سیر تاریخی مبادلات مرزی شامل بازارچه‌های موقت، بازارچه‌های رسمی و مبادلات غیررسمی می‌توان گفت به مرور از تبعات منفی و ناپایداری مبادلات مرزی از جمله تردد غیرمجاز، محدودیت‌های امنیتی، شکاف درآمدی ناشی از مبادلات به شیوه سابق، محکومیت‌های قضایی، محدودیت‌های فیزیکی و مالی کاسته شده و زمینه بروز نتایج مثبت و پایداری چون تردهای رسمی، افزایش امنیت، توزیع درآمد و برخورداری یکسان آحاد مرزنشینان از مزایای بازارچه‌های موقت مرزی، عدم ویژه‌خواری و عدم محکومیت‌های قضایی در سطوح سکونتگاهی نمود پیدا کرده است. آنچه که پیداست تفاوت مبادلات به شیوه کنونی با سابق و حرکت از کانال محدودیت‌ها و ناپایداری به سوی فرصت‌زایی و پایداری است. به‌طوری که با اخذ عوارض از بازرگانان از یک سو و خانوارهای مرزنشین از دیگر سو هم درآمد گمرکات و هم درآمد دهیاری‌ها افزایش یافته و این امر سبب بهبود سایر حوزه‌های مدیریت روستایی گردیده است. از سوی دیگر، در شاخص‌هایی همچون جمعیت‌پذیری، ایجاد و تنوع اشتغال، درآمد، ضریب برخورداری، توانمندسازی اقشار آسیب‌پذیر، مشارکت، سرمایه اجتماعی، بهداشت فردی و محیطی، مقاومت‌سازی و نوسازی مسکن روستایی، سیما و منظر روستایی، بهبود مطلوبی به‌وجود آمده است. جدول (۱۴) نشان می‌دهد که بازارچه‌های موقت مرزی در هر یک از ابعاد اقتصادی ۳۲ درصد، اجتماعی ۴۰ درصد، فرهنگی ۴۲ درصد، بهداشتی ۴۱ درصد و کالبدی ۶۵ درصد تغییرات به وجود آورده است، این مهم گویای تفاوت سکونتگاه‌های مرزی نسبت به سایر سکونتگاه‌های شهرستان‌های بانه، مریوان و سروآباد در شاخص‌های فوق قابل

ملاحظه است. همچنان که بیان شد با تحولات انجام گرفته در ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، بهداشتی و کالبدی (فرضیه اول) و اعتلا این شاخص‌ها در محدوده مورد مطالعه، میل به بهبود معیشت و بهبود امنیت پایدار افزایش پیدا کرده است. به طوری که میانگین همه ابعاد زیست‌پذیری بعد از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۴۷/۶۵ درصد) بیش‌تر از میانگین مذکور قبل از احداث بازارچه‌های موقت مرزی (۲۸/۳۰ درصد) است که این نتیجه گویای اثرات مطلوب و مثبت این پدیده (بازارچه‌های موقت مرزی) در منطقه مورد مطالعه است (فرضیه دوم).

پیشنهادها

۱- تقویت بازارچه‌های موقت به عنوان جایگزینی مناسب در مقایسه با سایر مصادیق مبادلات غیررسمی و رسمی
۲- افزایش تعداد صندوق‌های حمایت از اقشار و افراد آسیب‌پذیر ۳- بهره‌مند نمودن دانشجویان دانشگاه‌های خارج از شهرستان به صورت چند نوبت در سال جهت حمایت مالی و تشویق آنان به تحصیل ۴- تخصیص دفترچه‌های تردد مرزی به مدارس جهت تامین بخشی از هزینه‌های جاری مدارس در طول سال تحصیلی ۵- بهره‌مند نمودن نیازمندان سطح شهرستان به صورت ویژه ۶- افزایش عوارض برای دهیاری‌ها از مبلغ فعلی به دو برابر، به ازای هر دفترچه تردد مرزی، جهت تسریع در اجرای پروژه‌های عمرانی ۷- بیمه نمودن افراد ذی‌نفع، در یکی از صندوق‌های بیمه کشور ۸- نظارت بر قیمت اجناس، جهت تقویت گردشگری تجاری ۹- بهبود خدمات‌رسانی به مسافرها ۸- استقرار نمایندگان امور مالیاتی جهت لحاظ نمودن مالیات محدود برای اجناس وارداتی ۹- بهره‌مند کردن سایر دهستان‌های هر سه شهرستان بانه، سروآباد و مریوان از مزایای بازارچه‌های موقت مرزی ۱۰- احداث کارخانجات صنایع تبدیلی به منظور تقویت صادرات در شهرستان‌های مرزی پیشنهاد می‌شود.

References

- Babatunde, R. O., Qaim, M., (2010), "Impact of farm income on food security and nutrition in Nigeria", *Food Policy*, 35 (4) :303-311.
- Barret, C., Bezuneh, M., Aboud, A., (2001), "Income diversification: Poverty traps and policy shock in cotedivore and Kenya", *Food Policy*, 26 (4) :367-384.
- Beliki, N., (2005), "*Social research design*", Hassan Chavashian translation, Tehran: nizar-e-ni. [In Persian].
- Bezu, S., Barrett, Cb., Holden, S. T., (2012), "Does the non farm economy offer path ways for upward mobility evidence from a panel date: Study in Ethiopia", *World Dev*, 40 (8): 1634-1646.
- Block, S., Webb, P., (2001), "The dynamics of Livelihood diversification in post- famin Ethiopia", *Food Policy*, (26) 4: 333-350.
- FAO, (2014), "*The state of food insecurity in the World*", FAO, Rome.
- Gautam, Y., Anderson, P., (2016), "Rural Livelihood diversification and household well- being: insight from Humla, Nepal", *Journal of Rural Study*, 44: 239-249.
- Gay Roche (1997), "Talcott parsons sociology", Translation by Abdolhossein Nik Gohar, Tehran, Cultural Institute of Tabiban. [In Persian].
Edition: 2nd Publisher: Haramaya University Editor: Mulugeta Getu, Tesfaheywet Zeryehun, Kibebew Kibret, Kassahun Mamo, and Habtamu Hailemeskel, Ethiopia Vol (1).pp 151- 172
- Higgins, Kate (2012) Gender Dimensions of Trade Facilitation and Logistics. A Guidance Note. Washington, DC. © World Bank. pp 1- 51
<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/16973> License: CC BY 3.0 IGO."
- Khorasani, M. A., Rezvani, M. R., (2013), "Analysis of Livability ratios of urban villages with Service possibilities (Case study of Varamin County)", *Spatial Planning, (Geography)*, 3 (3): 16-1. [In Persian].
- Khorasani, M. A., Rezvani, M. R., Motiee Langroudi, S. H., Rafieian, M., (2012) "Evaluation and evaluating of urban phrfery villages livability", A case study (Varamin county), *Rural Research*, 4: 104-79. [In persian].
- Kohneposhi, S. H., Jalalian, H., (2013), "Effects of smuggling on the economic of border villages of iran, case: khaw an mirabad district in marivan", *Geography and Development*, 32 (11): 61-74.[in Persian].
- Koji, K., (2016), "Myanmars cross border ttrade with china: Beyond informal trade", Institute of Developing Economies: London.
- Lesser, C., Moise, L., (2009), "Informal cross border trade and trade facilitation reform in sub-Saharan Africa", OECD, *Trade Policy*, working papers, 86 ECD Publishing.
- Little, P., (2007), "*Unofficial cross border trade in eastern africa* ", *Paper presented at the FAO workshop on staple food ttrade and market policy options for promoting development in eastern and southern Africa*, FAO, headquarters: Rome.
- Liu, C., Colding, D., Gong, G., (2008), "Farmers coping, response to low flows in the lower Yellow River: A case study of temporal dimension of vulnearability", *Glob Environ Change*, 18 (4): 543-553.
- Ministry of Economic Affairs and Finance (1996), "*Review of the functioning of common border markets and explaining the ways to improve the process and examining appropriate alternatives*", department of economic affairs: Tehran. [In Persian].
- Ministry of trade and industry, in Rwanda. (2013), "Cross border trade strategy, a comprehensive strategy to support Rwandas export to Neighbouring Countries" By United Nations entity for gender equality and empowerment of women, 2012-2017: 1-88.
- Mohammadi, S., Veisi, F., Houshangi, H., (2017), "The effects of border markets on improving the environmental and physical quality of residues in rural settlements (Case study: Khavand Mirabad and Dezli Rural Areas of Kurdistan Province)", *Geography*, 55 (15): 131-148. [In Persian].
- Njiwa, D., (2013), "Tackling informal cross-border trade in Southern Africa", *Bridges Africa* 2(1).

- Plan and Budget Organization, (1976), "*The report on border region of Kurdistan province*", sanandaj: Plan and Budget Organization Press. [In Persian].
- Shucksmith, D., Brydon, J., Rosenthal, P., Short, C., winter, D., (1989), "Pluriactvety, farm structures and rural change", *Journal of Agriculyre and Economy*, 40: 345-360.
- Taybnia, S. H., Manochehri, S., (2016), "The role of border market in socio-economic development of rural areas case: khaw and Mirabad rural areas, Mariwan County", *Eghtesade-faza va tooseye roostae*, 15 (5): 148-172. [In Persian].
- Tyce., H., Rebecca, L., (2016), "What is livability? "*Journal of Sustainable Cities Initiative*, 42: 1-11.
- Veisi, F., Ghorbani, M. S., Dastwar, A., (2017), "Border market impacts on sustainable livelihood of rural areas around: A case study in Khavmirabad district in Marivan county", *Journal of Rural Research*, 8 (3): 518-535. [In Persian].
- WB, (2007), "*Cross border trade within the central asia, regional economic cooperation*", prepared by World Bank, Report, Carece and World Bank Publication: new yourk .
- Werlen, B., (1993), "Society action and space: an alternative human geography", translated by gayana walls, London, Routledge.
- Winston, S. A., (2009), "*The rol of informal cross border trade in Mayanmar*", institute of developing economies, Research Institute on Contemporary Southeast Asia, Bangkok, Thailand.
- Wyn, M., Andrew, H., David, D., (2017), "Farm diversification, enterprenurship and technology adaption: Analysis of upland farmers in Walse", *Journal of Rural Studies*, 22: 132-143.
- Xu, X., (2007), "Study on the comprehensive evaluation index system and methods of building a new socialist countryside", *Journal of Fujian Agriculture and Forestry University*, (5): 1-4.
- Yacob, A., Catley, A., (2010), "*Mind the gapcommercialization, Livelihoods and wealth disparity in pastoralist areas of ethiopia*", Fridmen Scholse of Nutrition and Policey Tufts University.
- Zende Del, H., (2000), "*Iran tourism comprehensive guide collection, kurdistan province*", Translated by Mattof, Sh., Najmadin Mr., Tehran: Carvan Touring Research and Publishing Institute. [In Persian].
- Zhangmao, G., (2009), "The study on the evaluation index system for rural living standard", *Science Development*, (7): 56-63.